

**सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष वार्षिक प्रतिवेदन पेश गर्दै आयोगका माननीय अध्यक्ष
अनूप राजशमाले दिनुभएको मन्तव्य**

महामहिम् राष्ट्रपतिज्यू,

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन (आ.व.२०७४-२०७५) पेश गर्न समय उपलब्ध गराइदिनु भएकोमा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूप्रति म आयोगको तर्फबाट हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

सम्माननीयज्यू,

मानव अधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय संस्थाको हैसियतमा आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै आयोगले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण, संवर्द्धन र संस्कृति विकासको लागि क्रियाशील रहिआएको सर्वविदितै छ। संविधान, ऐन र रणनीतिक योजनाको परिधिभित्र रही आयोगले आफ्ना गतिविधिहरू सम्पादन गर्दै आएको छ। संविधानतः संवैधानिक अङ्गको रूपमा रहेको यस आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारको सम्बन्धमा संविधानको धारा २४९ (१), (२), (३) र राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ मा व्यवस्था गरिएको छ।

राज्य अविभावक भएकोले मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्ति सम्बन्धी पहिलो दायित्व राज्यमाथि रहेको हुन्छ। ती दायित्वहरू राज्यले पूरा गरे-नगरेको बारेमा निगरानी गरी जिम्मेवारी बहन नगरेको अवस्थामा राज्यलाई उत्तरदायी बनाउने जिम्मेवारी आयोगको काँधमा रहेको छ। मानव अधिकार अवस्थाको अनुगमन, अनुसन्धान, मानवअधिकार शिक्षाको प्रवर्द्धन, वकालत र कानूनहरूको पुनरावलोकन लगायतका माध्यमबाट यी कार्यहरू सम्पन्न हुँदै आएका छन्। यसरी सम्पादित भएका कार्यक्रम मार्फत प्राप्त निष्कर्षको आधारमा राज्य, सरकार वा सरोकारवालाहरूलाई कार्यान्वयनको लागि सिफारिस गर्दै आएको छ।

नेपालको संविधानको धारा २९४ (१) मा संवैधानिक निकायले आफूले गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। प्रतिवेदनमा विशेषतः आयोगमा वर्षभरि परेका उजुरी, उजुरीउपर छानबिन, अनुसन्धान विवरण, सरकारलाई गरेका सिफारिस सम्बन्धमा उल्लेख छ। यसको साथै मानव अधिकार संरक्षण र संवर्द्धनका लागि भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार सम्बन्धी विवरणहरू प्रतिवेदनमा समावेश हुँदै आएका छन्।

विगतमाभै आयोगले यस वर्ष पनि मानव अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनको लागि उजुरी ग्रहण, अनुगमन र अनुसन्धानगर्दै आएको छ। यसको साथै तालिम, गोष्ठी, अन्तरक्रिया, छलफलजस्ता संवर्द्धन सम्बन्धी कार्यक्रम भएका

छन् । मानव अधिकार सम्बन्धी कानूनहरूको पुनरावलोकन, विभिन्न विषयगत प्रतिवेदन, पुस्तिका र जर्नल प्रकाशन, प्रेस नोट र प्रेस विज्ञप्ति जारी हुँदै आएको छ । सञ्चार माध्यम मार्फत मानवअधिकार सम्बन्धी सार्वजनिक सरोकारका सन्देश मूलक सामग्रीहरू प्रकाशन र प्रसारण भइरहेका छन् ।

मानव अधिकार संस्कृति विकासको लागि आवश्यकता र औचित्यताको आधारमा आयोगले राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सरोकारवालाहरूसँग सहकार्य र समन्वयमा कार्य गर्दै आएको छ । विशेषतः राष्ट्रपतिको कार्यालय, नेपाल सरकार, अन्य संवैधानिक निकाय, राजनीतिकदल, नागरिक समाज, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय गैसस एवम् मानवअधिकार सम्बन्धी राष्ट्रिय संस्था र दातृ निकायहरूसँग सहकार्य निरन्तर चलिरहेको छ ।

नेपाल मानव अधिकारसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष राष्ट्र हो । संविधान तथा कानून निर्माणमा मानव अधिकारका विषयलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ । मानव अधिकार राष्ट्रिय कार्ययोजनाको निर्माण भई कार्यान्वयनको क्रममा रहेको छ । मानव अधिकारका प्रावधानलाई कार्यान्वयन तहमा लैजान विभिन्न संयन्त्रहरू निर्माण भई कार्यहरू हुँदै आएका छन् । जसलाई सरकार र व्यवस्थापिकाबाट भएका सकारात्मक कार्यको रूपमा लिनुपर्दछ । सबै राजनीतिक दलको सहभागितामा स्थानीयतह, प्रतिनिधि सभा र प्रदेश सभाको निर्वाचन उत्साहपूर्ण रूपमा सम्पन्नभएको छ । तीन वटै तहमा सरकार निर्माण भई कार्य आरम्भ भइसकेको स्थिति छ । राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपति, सभामुख र उपसभामुख, राष्ट्रिय सभाका अध्यक्ष र उपाध्यक्षको पनि निर्वाचन सम्पन्न भइसकेको छ । यसबाट संविधान कार्यान्वयनको आरम्भ भएको अनुभूति गर्न सकिन्छ । संविधानतःमौलिक हक सम्बन्धी कानून र गठन गर्ने भनिएका मानव अधिकारसँग सम्बन्धित आयोगका लागि ऐन पनि निर्माण भैसकेका छन् ।

सम्माननीयज्यू,

यी सकारात्मक प्रयत्नका बावजूद पनि मानव अधिकारको संरक्षणमा प्रशस्त चुनौतीहरू देखिएका छन् । अहिले पनि मानवअधिकारको समग्र अवस्था सन्तोषजनक छैन । संविधानतः गठन गरिएका आयोग र मानव अधिकार आयोग बीचको क्षेत्राधिकारका बारेमा प्रश्नहरू उठेका छन् । शान्ति-प्रक्रिया सुरु भएको दशक नाघि सक्दा पनि अभै पीडितले न्याय पाउन नसक्नु दुखद् पक्षहो । मौलिकहकसँग सम्बन्धित कानूनको निर्माणभन्दा पनि कार्यान्वयन पक्षमा जटिलता देखिने अवस्था देखिन्छ । संविधानतः प्रदत्त तीन तहबीचको साभा अधिकारबीच स्पष्टता हुन बाँकी नै देखिन्छ ।

आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकार लगायत अन्य मानवअधिकारको कार्यान्वयन अवस्था वान्छित रूपमा प्रगति उन्मुख हुन सकेको छैन । निर्वाचनमा बालबालिकाको प्रयोग, समाजमा जातीय भेदभावको विद्यमानता, स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच नहुनुबाट संविधान प्रदत्तहक अभै सहज वातावरण बन्न नसकेको आभास हुन्छ । वैदेशिक रोजगारमा गएकाहरूमाथि भएको श्रम शोषण, बहदो घरेलु हिंसा आदि कारण जनजीवनमा असहज अवस्थामा छ । सीमान्तकृत समुदाय, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएकाव्यक्ति, दलित, महिला, जेष्ठ नागरिक, आप्रवासी

कामदारको अधिकारको विषयमा राज्यले विशेष ध्यानदिन सकेको छैन । फलतः तीवर्ग एवम् समुदायका अधिकारहरू सुरक्षित हुन सकेका छैनन् । त्यसै बाढी र भूकम्पबाट प्रभावितहरूको अवस्था अहिले पनि दयनीय छ ।

यस आवमा आयोगले गरेको मानव अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धनात्मक लगायतका कार्यहरूबाट विभिन्न उपलब्धिहरू हासिल गरेको छ । यस आवमा आयोगमा जम्मा १५२ उजुरीहरू दर्ता भएका छन् । पुराना र नयाँ गरी ३५० उजुरीमाथि अनुसन्धान सम्पन्न भएको छ भने ४६३ पटक अनुगमन भएको छ । आयोगबाट “सबैको लागि घर-घरमा मानव अधिकारः शान्ति र विकासको आधार” भन्ने आब्लनलाई साकार पार्न मानव अधिकार प्रवर्द्धन कार्यलाई विशेष प्राथमिकतामा राखी ३२४ वटा संवर्द्धन सम्बन्धी कार्यहरू भएकोमा सहकार्य र समन्वयमा ३७ कार्यक्रम रहेका छन् । यस्तै मानव अधिकारसँग आबद्ध सङ्घसंस्थाद्वारा आयोजित २६९ वटा कार्यक्रममा श्रोत व्यक्ति/विषय विज्ञ, प्रमुख अतिथि/अतिथि र सहभागीको रूपमा उपस्थिति जनाएको छ । यस्तै मानव अधिकार सम्बन्धी विभिन्न सामग्री तथा वृत्तचित्र निर्माण, प्रकाशनको काम पनि आयोगबाट निरन्तर भइरहेको छ । आयोगबाट आन्तरिक रूपमा तालिम, गोष्ठी, अन्तर्क्रिया आदि ५९ कार्यक्रम सम्पन्न भएका छन् । दक्षिण एसियामा दण्डहीनता र मानव अधिकारको समीक्षा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन आयोगले सफलतापूर्वक सम्पन्न गरेको छ ।

यस अविधमा आयोगबाट १४ वटा प्रकाशन, ५० प्रेस विज्ञप्ति र १६ वटा प्रेस नोटजारी भएको छन् भने तीन वटा पत्रकार सम्मेलनभएको छ । यसको साथै कानून निर्माणमा सरकार एवम् सरोकारवाला निकायहरूलाई सहयोग पुऱ्याउन मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट कानूनको पुनरावलोकन गरी सम्बद्ध निकायमा कार्यान्वयनको लागि पठाएको छ । आयोगमा कर्मचारी व्यवस्थापन कार्यले पनि गति लिएको छ । यी यस अविधमा आयोगले गरेका प्रमुख उपलब्धि हुन् ।

उल्लिखित यी प्राप्त उपलब्धिका बावजुद पनि आयोग चुनौतीभन्दा बाहिर छैन । दण्डहीनताको अवस्था अहिले पनि विद्यमान छ । आयोगका सिफारिस कार्यान्वयन नहुनु, सरकारबाट अपेक्षित सहयोग प्राप्त नहुनु, कानुनी अपर्याप्तता, भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त आयोगको भवन बन्न नसक्नुबाट भौतिक पूर्वाधारको अभावमा समेत आयोगले काम गर्नुपरेको अवस्था छ । यी चुनौतीलाई सम्बोधन गर्न आयोगले सरकार एवम् सरोकारवालाहरूलाई घच्चच्याइरहेको छ । यी उपलब्धि र चुनौतीका बीच आयोग सविधान, ऐन र रणनीतिक योजनामा केन्द्रितभई विगतबाट अनुभव हासिल गर्दै आफ्ना काम कारबाहीहरूलाई समयानुकूल अगाडि बढाउने कटिबद्ध छ ।

अन्त्यमा, आयोगलाई पुऱ्याएको सहयोग र सद्भावप्रति राष्ट्रपति कार्यालय, संसद्, सरकार, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, मानव अधिकार समुदाय, सञ्चार जगत, पेशाव्यसायी सबैप्रति आभार व्यक्तगर्दछु । त्यसैगरी अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्था, कुटनीतिक निकाय, दातृ निकाय प्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । मेरा सहकर्मी माननीयहरू, आयोगका सचिव एवम् सम्पूर्ण कर्मचारीहरूप्रति पनि कृतज्ञ छु ।

सम्माननीयज्यू,

अन्त्यमा, सम्माननीय राष्ट्रपति र राष्ट्रपतिको कार्यालयबाट विगतदेखि नै आयोगप्रति सकरात्मक भूमिका निर्वाह गर्दै आएको तथ्य जग जाहेर नै छ । आयोग प्रतिको सहयोग, सद्भाव र समर्थन प्रति पनि आयोगको तर्फबाट आभार व्यक्त गर्दछु । आगामी दिनहरूमा पनि माथि उल्लिखित विषयलाई सम्बोधनको लागि सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट विशेष सहयोग प्राप्त हुने विश्वास सहित आफ्नो भनाइ अन्त्य गर्न चाहन्छु ।

२३ मङ्सिर, २०७५

अनूप राज शर्मा

अध्यक्ष